

Sturm László (szerk.): Sárosi magyar tükör. Miskolc, Felsőmagyarországi Kiadó, 2004, 323 p.

A kiadó Felsőmagyarországi Minerva sorozatában 1998-tól tizenegy kötetet jelentetett meg, amelyeknek témája, tárgyköre a mai Szlovákia területére vonatkozik. Negyedik könyvről e lap hasábjain ismertetést közöltünk (Szlovenszkói városképek, 1999. *Forum Társadalomtudományi Szemle*, 2001. 1. sz. 177–181. p.). Szvatkó Pál bevezető elemzését idézve, miszerint az északkeleti területen kialakult városiasságot kell leginkább felvidékieknek és magyarnak tekintenünk, s Bártfát, Eperjest, Kassát s „talán” gtlót minősíti ekképpen, miközben a „magyar” mint jellemzés nem etnikailag, hanem történelmileg értendő. Könyvünk Sáros gyűrűzi be, de a rokonító kötöttségek átnyúlnak Kassáig és átfedődnek a Szepességgel, ami az anyagból nem hiányzik. Kifejeződik abban is, hogy Eperjesről látható a Lomnici- és a Késmárki-csúcs, a környező hegyvonulatokról a Magas-Tátra teljes karéja... S ez a keleti régió együtt képez egy sajátos egységet. Keleti szegélyét Cs. Szabó László az Eperjes–tokaji hegláncban is megvonva jelöli ki tulajdonképpen európai határként.

A kötetbe felvett írások részletek, például Cs. Szabó Lászlónak a *Kárpát kebelében* című írásának egyik fejezetéből vett szemelvény. Tömör összefoglalásában Kazinczyval kezdi, aki el volt ragadtatva a tájtól, s maga is úgy állítja be Eperjest, hogy inkább „tájkép, mint lakóhely” (204. p.). Megállapítja, hogy a reformkor „egy kicsit az eperjesi kolégiumban nevelkedett” (205. p.), majd felsorolja a résztvevőket. Szerinte a régi városok külsőleg nem pusztulnak, csak kővé válnak a szellemük, régi serdülésük mintha megőrző balzsamot gyűjtött volna testükbe, amit e helyütt Bártfára alkalmaz. Ma Bártfa és Lőcse ilyen műemlék-város, a Fő utca homlokfalaival a reneszánsz Eperjes. Passuth László, akárcsak regényeiben, sokrétű régészeti, történelmi és művészettörténelmi ismereteket

vonultat fel, leírva egyebek közt a Berthóty Bálint építtette fricsi kastélyt, a történelmi Magyarország legnagyobb reneszánsz kastélyának attikáját, illetve a fülkébe helyezett színes sgraffitót, amelyek „mindmáig megőrizték a XVII. század eleji magyar huszár, lantos, nemesúr, úrasszony hamisítatlanul ábrázolt alakjait” (Az örök Sáros, 208–214. p.). Ebből napjainkig már több mint egyharmada megújíthatatlanul hiányzik, Tinódi Lantos Sebestyén képe is.

A felhozott két dolgozatrész a könyv első felének a végén iktatózott, de az olvasást akár ezzel is kezdhetjük. Mindkét szerzőnek az esszéstílusát átváltásokkal telítődik, az ismeretek széles skáláját foglalja egybe; itt most nem térünk ki a különbözőségekre, arra, hogy Passuth szövege kifejezettebben poentírozott, s kevésbé sűrített egy irányba, halmozottabb stb., fogalmazásmódjuk azonban rávezető lehet tartalmilag és formailag is a kötet egészére. Ennek olvasásához szükségeltetik a történelmi események, az urbánus hagyomány ismerete, a tájolóadás a természeti környezetben a várromok, hegyvonulatok, kastélyok, kúriák, a községek és templomaik eligazító jelzése szerint, amivel társul a történelmi és kulturális szempontból kitűnő családok és személyiségek névtára. A szerkesztő szándéka, hogy az olvasókönyvnek szánt kiadvány nyomán a közölteket tovább lapozzuk. Így megtudjuk, hogy Sáros nyugati része Bánk báné volt (egykori várának a szinyelipóci belső völgy szirtjén kevés nyoma maradt), kegyvesztése után a Keczerék, Szinyeiek foglalták el birtokait, a megyében a Berzeviczyek, Bánók, Péchyek lettek tisztségviselői. Makovica ura a nagyhatalmú és gazdag Serédi Gáspár volt, uradalmának és várának eladása azonban a Rákócziaknak monda, bár a helyszínt az elbeszélésben feltűnő emlékoszlop ott áll a Bártfáról Hosszúrétre vezető út mentén. Egyébként az elbeszéltek több írásban ismétlődnek, ami változatos ságot jelent, de nem történelmi hűséget és hitelesítést, legalábbis nem egyértelműen.

Az Úszfalva ura nevére szóló rájátszás valószínűsíthető, ami azonban nem vet a latba. Tóth Sándor *Sáros vármegye monografiájában* (Bp., 1910, II. köt. 206. p.) az egri püspök kocsiájából hangzik fel az „Ego sum episcopus Agriensis, servus Dei”, amelyre

Úsz válasza: „Sed ego sum domimus De Usz (Deus)”, s ez az előbbiben itt kitett értelmezővel jobban rimel. Viszont a tükörbeliben a „kassai” püspök kocsisának odaszóló utasítása van helyén („Výstup še Janku, bo tam sam pan Buh!”).

A sárosi nyelvjárás és a népi alakok képezhetik a gyűjteményben a legközvetlenebb szintet, miáltal a stílusjellemezésben indokolt, ha a bahtyini karnevalizálódás kategóriájához folyamodunk, a szintek sokféleségével és az epizódok átkapcsolódásaival. Az eperjesi fiákeres Stafancsik, aki Stefánia királynőt viszi Bártfára, Bártfa-fürdőbe; Zuščich; *A skvarka, Dobry luft* (Szmrecsányi), Švablúvka; „ber to ti”, pozamuri, dobrý dzeň, Chvala boha, „brankák”, drabinyák, po šarišsky, Lipjany, Mihálani; „Jaki pan, taki kran (?)” (kram); a „Kto zomrel, nech leží / a kto žije, nech beží (172. p.) nem nyelvjárási alak. A nyelvjárás jelentős arányban tartalmaz magyar, német, lengyel és ruszin eredetű szavakat, kifejezéseket.

Nyilván valós, és kétszer olvassuk róla, a szépséges Bánó Andrásné és I. Sándor cár találkozása. A cár 1821-ben visszatérésekor Bécsből hazafelé, szállt meg Bánóék varjúfalvi (raszlavici) kastélyában, s kereste fel a fürdőt; az esemény drámai fejetű.

A történelmi események, a várossá, műemlékké faragott kő és fa nem közelíthetők meg a természetűi környezet, a varázslatos táj számbavétele nélkül. Szinyei Merse Pál művészetében ez nyer kifejezést, *Őnéletrajza* tesz róla tanúságot (98–106. p.). Csak Jernye révén értjük meg a *Majális* megszületését. A kései *Hőlvadás* és keletkezése is ezt nyilatkoztatja ki (lásd Csanádi Imre versét: 294–295. p.). S táj és festmény kölcsönösségében szemlélhettük a látomás ecsetre vitelét az 1968-ban készült tévéfilmen Szinyeiről. Az Uffizi képtárban az *Őnarckép vadászkalappal* a háttérként kontrasztot kialakító nyírfatörzsszel juttatja érvényre a jernyeit (Jarovnice).

Bánó Mihály vadászélményeinek megjelenítésekor Pusztamező kopársága olyan, mint a pokol bejáratáé Dante *Isteni színjáték*ának illusztrációjához. Nos, épp az állomása körüli begyepesült kúpszerű alakzatok váltak Dezider Milly festményén (Szlovák Nemzeti Galéria, Pozsony) álomtájjá, ami-

ként a reggeli ködből sejlenek elő. Teljességében csak mint figurális előzményre vezethetjük rá vissza alkotásának kései szakaszából nagyméretű absztrakt vásznainak a kontúrjaikban érintkező vörös és fekete szín lenyűgöző hatását.

A szerkesztő a kötetet olvasókönyvnek szánta, miközben igyekezett bizonyos rendszer kialakítására. Természetes vezérlése az időrendi egymásután Thuróczy *Krónika*resztétől, Gyalui Torda Zsigmond felemlítésével Rezik János eperjesi vérpadiájig, ezt Jókai azon témájú írása ismétli. Tarczai György (Divald Kornél írói álneve) *Eperjesi élet a XVIII. században* című (20–30. p.), eredetileg a Széchenyi-körben felolvasott előadása átfogó képet fest a német alapítású szabad királyi városok jellegéről és jelentőségéről, „amelyhez foghatóval ma talán csak az egyes országok fővárosai rendelkeznek” (21. p.), s „szellemi és anyagi virágzásuk teljét jóformán éppen akkor érték el, amikor a török dúlás és pártharcok miatt az egész ország szakadatlanul lángokban állt s végső nyomorúságra jutott” (22. p.). Megállapítja továbbá azt, ami a Felföldre általában jellemző volt, hogy a német elem a városokban a többi nemzetiséggel együtt Habsburg-ellenessé fejlődött, s végül megmagyarosodott.

A kötet állandójaként emelhetjük ki, hogy mind a felvett szövegek, mind a szerzőik a „klasszikus” anyagot képviselik. Divald Kornél *Felvidéki séták* és Dessewffy József műfajteremtő *Bártfai levelek* című műve a sorozat önálló köteteként jelent meg. Az ismertetésben ilyen meg gondolással térhetnénk rá Rákóczi *Vallomásainak* szelvényére, foglalkozhatnánk Kazinczy *Pályám emlékezete* eperjesi fejezetével, Kossuth Lajos *Visszaemlékezéseivel*. Központi Haan Lajos korrajza és portréja Sárossy Gyuláról. Mindketten tagjai voltak a kollégiumi Magyar és Szlovák Társaságnak, távol állt tehát tőlük mindenmű nyelvi-nemzetiségi ütköződés. A „pan Dichter” Sárossy mindkét nyelven verselt, s a Lőcsén, Pozsonyban már ekkor jelentkező nemzetiségi kiéleződést annak tulajdonította, hogy „a két nemzet irodalmilag nem ismeri egymást”; az irodalmi művek kölcsönös fordításába bele is kezdtek (39–43. p.). Szóják Rezső *Kerényi Frigyes élete és költészete* a szerző 1909-es feldolgozásából szár-

mazik, a költő egyöntetű portróját adva. Megrajzolja a költői verseny három tagjának eperjesi találkozását, a verseny lefolyását, közli a plébániatemplom tornyába vezető feljárati ajtó lépcsőzetén 1848. március 21-én elszavalt Kerényi-verset („Hullámzik a kor tengere / Hullámzik a világ / ... S medrébe visszahág”). Rögzíti szövegestül a költő emléktáblájának elhelyezését szülőházán 1882-ben. Petőfi *Úti jegyzetében* elragadtatva a várossal és környékével, elmondja, hogy felmentek a sárosi várba, amelynek aljában egy lengyel fiúval találkoztak. Felöltik bennünk, vajon valóban lengyel volt-e; amennyiben sárosi nyelvjárában beszélt, Petőfi számára, aki a közép-szlovák nyelvet ismerhette, már a beszéddal-lam is lengyelszerű lehetett...

Pulszky *Életem és korom* című írása mélyreható, részletes és érvényes elemzés, eseményeivel, személyeivel együtt. Berzevicsy Albert *Régi emlékek (1853–1870)* című kor- és helyszínrajza szól Kisszebenről, ahol a gimnázium alsó osztályait végezte, tudósít az 1813-as árvízről és földcsuszamlásról, amely elnyelte a Homolka alján épített Szirmay-kastélyt, az orosz lerohanást fékezni igyekvő katonai ellenállásról, a Héthárs és Pétermező alatt, Vörösalmán innen lefolyt csatáról, ahol emlékoszlop állítatott fel (77. p.). Másutt a Roskovány község körzetében lezajlott ütközetet és a helyét jelölő honvéde-mlékművet jegyik. (Dobay Sándor dr. ügyvéd és helytörténész e tárgykorú vizsgálatait a *Honismeretben* találhatjuk meg.) Az emlékoszlopot az első világháború befejezésekor ledöntötték.

Gömöry Jánosnak, a tudós tanár és történész következetességével és tárgyilagosságával feldolgozott anyagát az ismertetésünk élén jelzett forrásmunkával és *Gymnasiológia* (Dunaszerdahely–Somorja, 2003) című kötetünk első fejezetében behatóan tárgyalattal körvonalazhatnánk, itt csupán utalásként.

Bornemisza István trilógiája vagy a *Töredékekkel* quadrilógiája első kötetéből (*Egy le-tűnt világ tanúja emlékezik*. Pozsony, 1997) olvashatunk a válogatásban gazdag szemelvényt; tényirodalma önéletrajz, történeti és szociológiai értékelés, kötöttsége a szülőföldhöz, a polgárosuló földbirtokos osztály története, életvitele az első világháborútól

kezdődőleg, amelyben ráismerünk a „terep-re”; feltűnik benne a kúriák hagyományosan a vadászatra és a lovassportra beállítottágán túl a fiatalabb nemzedéknél a tenisz, sízés, atlétika, egy cserkészepizód, s a sújtások, sanyargatottság ellenében a helytállás a második világháború folyamán és a rendszerváltozásban (uó: *Kifosztva és megalázva... is... élni kell*. 1998. A könyv szlovák fordításban is megjelent).

Hasonlóképpen gazdag, jelentős időbeli átfogást nyújt, visszapillantva a múltra és a kulturális előzményekre, az első és a második világháború „hozadékát” is felölelő részletsor dr. Atlasz Miklós *Az élet forrásai (Egy orvos életrajza)* című művéből 1949-ig, amikor Izraelbe vándorolt.

Géczi Lajos *Újrakezdése* „tüneti”, bizonyítja, hogy Eperjesen még a világháborút követő törés sem szüntette meg az életstílusnak, diákéletnek, az értékeknek bizonyos hagyományát (a görög katolikus szeminárium épülete – helyesbíthetjük – nem az új szálló, hanem a tőle rézsút felépített új színház helyén volt; 202–203. p.).

Divald Kornél megadja Sárosnak mint *A magyar Gascogne*-nak a meghatározását (97. p.), a mikszáthit Passuth is fenntartással szemlélte: „a bűvös palóc sohasem értette meg”, szerinte „Sáros lelkét” (213. p.). A krúdys anekdotázás sem éri el prózájának felvidéki mélyültségű gyökerét. A könyv második részének Sáros tüköröző szépirodalmi szövegei közt foglalnak helyet. Ezekből Márai Sándor *Ceméte* karcolatát ráfogónak kell mondanunk (291. p.). Hosszú Ferenc *Hegyte-tőn három fenyő* hosszabb lélegzetű alkotásának összefogott bemutatása élvezetes és valós olvasmányélményt kelt. Egyébként a szépirodalmi (*A hegyek éneke*, 219–312. p.) az ismertből állított össze, Petőfinek Eperjesen fogant verseiből, Tompa regéiből, a költői hármas verseny verseiből, tehát nagyrészt leíró, a Tompáé verses epika, a társuló líra pedig ünneplő és nosztalgikus. Ásgúthy Erzsébet *Tarca-part* versének egy metaforája üt át, az „omló Tarca-part” (288. p.).

Az irodalomtörténeti megközelítés szempontjai, értékelése változhat, az olvasó irodalomtörténete állandóan alakuló és alakítható. Mihályi Ödön bogdányi szakaszában tudatosította „Dasein”-jában, tartózkodásá-

ban (Gadamer) azokat az elemeket, amelyeket átírhat: „Talpad alá langyos délutánok esőt permeteznek, néhol / felnőtt egy dombhát, / Sárosi táj ez” (*János*), „Én is paraszt vagyok már itt Bogdányban, / én is szeretem, ha megterem a búza” (*Bogdány*), *Ander* vagy *Üzenet* című verse ezzel a létdimenzióval teljes.

Eperjesre ráilleszthető Noszticius Pál *Perspektívája*: „Osztatlan ég, / szálerdő / hőkövület a zsidótemetőnél / reneszánsz párkányzat / gótika mint elégséges horizont”.

S vegyük külön, lezárásként Flórián Károlynak *Turistaság kerékpáron* című írását, amely a kötet első felében található, de át is igazolható. Az útirajz műfajában három művében nyújtott a szerző kimagaslót, s tolla fogékonyágáról vall többek közt a két oldalnyi szelvény, a természetit, az egyéni látásmódot, a történetinek és a költői hagyománynak az ismeretét egybeötvözve; a Branyiszkó-szorosról pedig betekinthező az egész Szepesség és a Magas-Tátra. A városból, Eperjesről, a fokozatosan emelkedő országúton karikáznak idáig a túra résztvevői (114–116. p.).

A történész Kónya Péter összefoglalása (*Sáros vármegye és magyarsága – Egy letűnt világ emléke*) szakszerű történeti áttekintés és kalauzolás a megye történelmi, a városok gazdasági és kulturális fejlődését vázoló tárgykört illetve, a helybeli, megyei, országos és európai tényezőket maradéktalanul hozza egységbe. Történelem, személyiségei, a változások okai és következményei mind az objektív tényezők tükrében mutatkoznak meg. A kötetbe foglalt és a lezárást visszapillantásként is értelmezhető részletezés és összegezés révén fogadhatjuk el az „örök Sáros” tételét, valamint azt, hogy „Sáros örök”.

A könyvet megfelelő *Jegyzetek*, a szerzők és a források feltüntetése, a települések magyar–szlovák névmutatója egészíti ki. Csak elvétve fordul elő némi tévesztés (Pusztamező szlovák neve helyesen: Pusté pole; Hernádszentistván napjainkban visszanyerte a szlovákban eredeti elnevezését – Kostofany nad Hornádom; 319. p.; Schönweiser [157. p.] helyesen: Schönwiesner; s megkérdőjelezhetjük még Ignotus átlábolását a patakon a Fő utcán... [95. p.]).

Végül háttéri és eligazító információként fel kell hoznunk, hogy a témakört három szlovák mű is tárgyalja a legmagasabb szintig érve: *Sprievodca po historickom Prešove* [Eperjes történeti kalauza]. Švorc, P. et al., Prešov, Universum, 1997, német és angol nyelvű fordítása is van. *Príbehý starého Prešova* [Régi eperjesi történetek]. Švorc, P. et al., Prešov, Universum, 1999 (ebben Bogdány Jakab, a Kollégium egykori diákja, angol udvari festő, Bercsényi László francia marsall, a város szülőltje, Duka Zólyomi Tivadar, Görgei szárnysegédje, angol katonaoorvos, az MTA tiszteleti tagja, orientalista, Flórián Károly volt jogakadémiai professzor, a világháború utáni években a város polgármestere s mások önálló fejezetekben szerepelnek. A harmadik kötet: *Sprievodca po sakrálných pamiatkach a cirkevnom živote Prešova* [Eperjes szakrális műemlékei és intézményei]. Švorc, P. et al., Prešov, Universum, 1999. A három kötet, amelyek magyar fordítása igénylődik, elégséges alapul szolgálhat a város akadémiai szintű történetének a megírásához.

Zeman László

Ferencz Anna: Hitből táplálkozva. Az 1674-es pozsonyi vértörvényszék elé idézett gömői lelkészek és tanítók. Méry Ratio, Somorja, 2004, 125 p.

A koncepció per előzetesen megtervezett, koholt vádakra alapozott, a törvényességet sértő, de külső formájában megtartó, politikai indíttatású eljárás. A koncepció per fogalom hallatán a történelem iránt érdeklődő embernek először minden bizonnyal a 20. század diktatúrái jutnak eszébe, a náciizmus és a sztálinizmus monstre bírósági színjátékai. Ám visszatekintve a régebbi történelmi korokra, kiderül, hogy megrendezett, a kényelmetlen (például a politikai vagy vallási) ellenfelek likvidálását célul kitűző bírósági procedúrák az ókortól a jelenkorig nagy számban felfedezhetők az emberiség történelmében.

A koncepció perektől a magyar történelem sem mentes. A kommunista önkényuralom nagy kirakatpereit, a Rajk László vagy a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott eljárás